

UN SEGLE D'HISTÒRIA DE L'AVINGUDA DIAGONAL

Amb els seus gairebé 11 quilòmetres de longitud, l'avinguda Diagonal és avui un dels eixos principals de la trama viària de Barcelona, des que fou projectada per Ildefons Cerdà a mitjan segle XIX. La història del seu traçat a través de l'Eixample i fins als límits del municipi s'ha estès durant més d'un segle, des que el 1884 comença a urbanitzar-se en la seva confluència amb el passeig de Gràcia. Al llarg del seu dilatat procés d'urbanització aquest carrer ha estat testimoni d'excepció de les transformacions i vicissituds esdevinguts a la ciutat. Els constants canvis de nom –si més no, al nomenclàtor oficial– i el caràcter dels fets i esdeveniments que hi han tingut lloc donen fe de l'atractiu i la rellevància que la Diagonal ha revestit des de sempre al conjunt de la ciutat.

La Diagonal neix com una de les tres “vies transcendents” que Cerdà preveu en el seu projecte d'Eixample de 1859. Aquestes vies són les més importants en jerarquia i han de servir per a comunicar Barcelona “amb la vialitat universal” i interrelacionar els pobles del Pla de Barcelona, una àmplia plana de suau pendent solcada pels torrents que baixen de Collserola. Per a tal fi Cerdà disposa una malla ortogonal rígida i impertorbable radicalment atravesada per un tall inclinat de 50 metres d'ample. Des de l'anomenat Camp de la Bóta, a Sant Martí de Provençals, fins més enllà de l'antic camí de Sarrià, aquesta potent via creua de cap a cap tot el Pla, i coincideix a l'àrea de les Glòries amb les altres dues grans vies previstes: l'avinguda Meridiana i la Gran Via de les Corts Catalanes.

Cerdà afronta una complexa operació d'encaix que intenta dur a terme sobre el terreny. D'una banda, creuar tot el Pla de Barcelona en línia recta, lligant la desembocadura del Besòs amb la Carretera de Madrid que, venint per la vall del Llobregat, treu el nas per la Serra de Finestrelles, a Sant Just Desvern. D'altra banda, i respectant tot el possible les preexistències edificades, fer-la discórrer entre els nuclis del Clot i la Llacuna sense provocar gaire daltabaixos, passant per sota del terme de la Vila de Gràcia i desembocant a la zona de conreus de Les Corts de Sarrià.

A la pràctica, el traç recte té una traducció força titubejant. La construcció de l'Eixample esdevé un procés llarguíssim i ple d'entrebancs, la urbanització de sòl despoblat és molt costosa i tota la despesa corre a càrrec dels propietaris dels terrenys. Així, no és fins a 25 anys després de l'aprovació del projecte d'Eixample que la Diagonal comença a urbanitzar-se tímidament en el seu tram central, entre el Passeig de Gràcia i el carrer de Pau Claris.

Durant les primeres dècades de la seva urbanització, arquitectes de renom del Modernisme i del Noucentisme hi projecten obra. Puig i Cadafalch hi projecta, entre d'altres, la “Casa de les Punxes” per a les germanes Terrades (1905), el palauet del Baró de Quadras (1906), i Can Serra (1903), actual seu de la Diputació de Barcelona. Enric Sagnier i Josep Domènech i Estapà construeixen, respectivament, el Temple de Pompeia (1915) en estil goticitzant, i l'Església dels Carmelites (1917), d'aires neo-bizantins i un campanar neo-mudèjar avui desaparegut. Salvador Valeri Pupurull signa la Casa Comalat (1911) a tocar de Pau Claris, i Josep Maria Pericas finalitza el 1920 un edifici en proa de vaixell a l'encreuament amb el carrer de Còrsega, a l'alçada dels jardins del Palau Robert.

A banda dels edificis que lentament van conformant la façana de la nova avinguda, l'arbrat que s'hi planta (originàriament plàtans, palmeres i alguns castanyers) i algunes fonts monumentals en completen la imatge. El tall oblic de la Diagonal sobre la trama ortogonal de l'Eixample

genera uns espais residuals que són aprofitats ben aviat per a instal·lar-hi algunes fites escultòriques per a l'embelliment de l'espai públic. És el cas de la Font de la Granota (1912), de Josep Campeny, a la cruïlla amb el carrer Còrsega, o d'El Negret (1915) d'Eduard B. Alentorn, a l'alçada del carrer del Bruc.

Malgrat tots els esforços per fer-ne un carrer noble a l'alçada del caràcter d'aquell nou Eixample que va prenent forma, el cert és que la Diagonal no revesteix la grandiloqüència del gran bulevard burgès que és el Passeig de Gràcia. Ja sigui per la seva secció, l'orientació o bé per la seva inabastable llargada que n'impedeix una consolidació contínua i acotada.

Pels volts del 1920 l'obertura de l'avinguda en direcció al mar s'ha estès fins poc més enllà del monument a Verdguer (consolidant el tram que popularment s'anomenava "entre la sotana i la fulana"), inaugurat l'any 1924 per la Dictadura de Primo de Rivera, amb l'absència d'alguns intel·lectuals i prohoms del catalanisme que decidiren fer un homenatge paral·lel a Verdguer al cementiri de Montjuïc.

Pel costat Besòs de la ciutat, el paisatge entorn a Diagonal resta més desdibuixat, també socialment. El pont del tren del carrer Marina no permet tirar més endavant i l'erm de la futura plaça de les Glòries fa impensable que la Diagonal pugui un dia arribar al mar. Però tot i així, també aquí s'hi projecten poc a poc algunes fites, com ara la Casa Planells (1924), que testimonia el particular univers formal de l'arquitecte Josep Maria Jujol, o el Grup Escolar Ramon Llull acabat de construir el 1919 per Josep Goday en la confluència amb el carrer d'Aragó, un dels millors testimonis de l'arquitectura escolar del Noucentisme.

A l'altre extrem, l'avinguda Diagonal arriba a l'antic límit del terme de Les Corts, a l'alçada del Turó Park. A partir d'aquí, el vial s'ha d'obrir camí entre antigues finques agrícoles, creuant una fèrtil plana de conreus, bòbiles, camps de clavells i masies, moltes d'elles fortificades. L'abundant aigua del subsòl havia atret ja des del segle XVIII nombroses indústries d'indianes i a partir del segle XIX les classes benestants de la ciutat reconverteixen algunes de les antigues masies en residències d'estiueig. També s'hi instal·len nombrosos complexes assistencials a càrrec d'entitats religioses i particulars que hi troben grans terrenys a preus assequibles i amb bones condicions de salubritat.

Malgrat la voluntat inicial de Cerdà de respectar al màxim les preexistències, algunes d'aquelles finques han de deixar pas a la nova via en el seu camí cap a Finestrelles. És el cas, per exemple, de l'antic Asil de Sant Joan de Déu, ubicat originàriament al Mas de Can Barceló (S. XVIII), als terrenys del qual hi trobem avui un complex comercial. També és el cas de Can Deliri, un mas a l'alçada del carrer Numància, enderrocat el 1923. A l'encreuament amb l'actual Gran Via de Carles III hi hagué fins al 1886 l'Asil del Bon Consell, en una finca documentada ja al segle XIII a nom de Guillem Martí, pagès de Sarrià, i convertida al S. XVIII en casal dels Marquesos de Peñalver. Posteriorment aquest asil passa a mans d'una orde de monges franceses que en feren un pensionat femení i un asil, fins que al 1936 és incautat per la FAI i transformat en presó de dones, funció que va desenvolupar fins al 1955. Deu anys més tard és definitivament enderrocat i l'any 1974 hi obren uns grans magatzems.

Mentre el perllongament de l'avinguda per la banda del Besòs escassament avançava, el següent gran impuls que rep la Diagonal arriba amb la construcció del Palau Reial. Des de l'incendi, el 1875, de l'edifici històric al Pla de Palau, la família reial no disposava d'una seu fixa durant les seves visites a la ciutat comtal. El 1918 Cambó engega una campanya per a construir una residència reial a Sant Pere Màrtir, però aquell mateix any pateix un important revés polític i el projecte s'abandona. El Comte Güell ofereix aleshores els terrenys que posseeix al terme de Les Corts, per on ha de passar l'avinguda. Així, el Palau Reial s'acaba

concretant amb l'ampliació de l'anomenat Mas Cuyàs segons projecte d'Eusebi Bona – continuat per Francesc de Paula Nebot– i amb l'enjardinament de tot el complex a càrrec de Nicolau Maria Rubió i Tudurí. Aquella nova fita esperona tímidament la urbanització d'aquell extrem de la ciutat, que aviat veu acabades les instal·lacions del Junior Football Club (1931) i la caserna militar del Bruc (1932).

Amb totes aquestes operacions en marxa, l'arquitecte Nebot continua el projecte de perllongament de l'avinguda i hi imprimeix un segell personal amb un canvi de fesomia a partir de l'actual Plaça de Francesc Macià. Així, la continuació de l'avinguda pren més amplada (84m. fins a Entença, i 92m. fins a Maria Cristina) i una disposició asimètrica de les traces i l'edificació, concentrades sobretot al costat muntanya, el més assolellat.

Pel que fa a la plaça que fa de ròtula entre l'antiga i la nova secció de l'avinguda, ubicat a l'anomenat Pla d'en Galvany, respon a un projecte d'enjardinament de Rubió i Tudurí, que per aquells anys s'ocupa també de la reordenació del veí Turó Park. Previ enderroc de les sederies Vilumara, el projecte es resol com una mena de frontissa arbrada que dissimula aquell punt de ruptura que Nebot introdueix en les alineacions i en la secció del vial. Sobre el perímetre superior de la plaça l'arquitecte Rodríguez Lloveras aixeca un teló de fons còncav, un decorat fet de façanes d'estil eclèctic afrancesat, amb remat de pissarra i mansardes, que es preveu doni la volta a tota la plaça.

Els joves arquitectes integrants del GATCPAC rebutgen el pla i el contrarresten amb el seu propi projecte per a la urbanització de la Diagonal (1931): un esquema de blocs paral·lels a l'avinguda, disposats a portell i amb una alçada de 15 plantes, que recull la doctrina dels CIAM pel que feia a les exigències d'assolellament, ventilació i higiene del nou urbanisme funcionalista. Els arquitectes membre d'aquest col·lectiu Ricardo de Churruga i Germán Rodríguez Arias, posteriorment signen l'autoria del complex d'habitatges i comerços a l'alçada del carrer Granados, l'anomenat Bloc Diagonal, exemple d'arquitectura moderna.

A partir de la II República, l'amplitud de l'avinguda i el desenvolupament incipient de la cultura de masses fan que a poc a poc la Diagonal esdevingui l'escenari dels primers actes multitudinaris que tenen lloc a la ciutat: la rebuda massiva de Lluís Companys després de la victòria del Front Popular (març 1936), el comiat dels Brigadistes Internacionals (octubre de 1938), el Desfile de la Victoria de l'exèrcit franquista (febrer de 1939) o la celebració del Congrés Eucarístic de 1952. Esdeveniments massius amb què els barcelonins descobreixen aquest nou vial de la ciutat.

També la població barcelonina més benestant, malgrat les penúries de la post-guerra, comença a reconquerir l'espai i aviat fa de la Diagonal el seu territori. Des dels matins de diumenge a missa –als Carmelites, a Pompeia-, a la passejada entre el Cinc d'Oros i la plaça de Calvo Sotelo, fins a les incipients rutes en cotxe fins a Palau Reial. Les nits de postguerra s'animen amb locals d'oci i revetlla com La Rosaleda o El Cortijo, la Granja la Catalana i una bona pila de bars (Bauma, Bagatela, Sandor, etc.), o amb l'obertura, l'any 1946, del cèlebre Cinema Windsor. Els restaurants Parellada i Finisterre tornen a omplir-se de gent i a la part baixa de la plaça Calvo Sotelo (avui Francesc Macià) hi obre el cèlebre Skating, on havien estat l'antiga Granja Experimental de la Diputació i el Jardí Botànic del Marquès de Sentmenat. Els socis de la Peña Rhin donen l'impuls definitiu al perllongament de la Diagonal més enllà del Palau Reial, fins a la carretera de Finestrelles, convertint el darrer tram de l'avinguda en un circuit homologat internacionalment per a fer-hi carreres automobilístiques.

Durant els anys 50, bona part dels terrenys que travessen la Diagonal pels volts de la plaça de Pius XII encara no estan urbanitzats, i hi abunden coves i barraques de treballadors immigrants

arribats a Barcelona. Aquella dècada ve marcada per una ingent operació de transformació urbanística que dona lloc a la nova Zona Universitària de la ciutat i les primeres promocions d'habitatge social a Barcelona. Davant la densificació de les facultats històriques i les primeres protestes estudiantils al centre, el règim decideix construir als afores l'ampliació del campus universitari, en contra del parer de l'Ajuntament i de sectors d'opinió com ara el Grup R, que prefereixen aprofitar els terrenys municipals de Montjuïc.

Aquella operació permet aflorar a Barcelona algunes peces d'una arquitectura de gran qualitat, com ara la Facultat de Dret (Giráldez, López Íñigo i Subías, 1958), o l'actual Facultat d'Economia i Empresa (Javier Carvajal, 1959) amb la seva trencadora estètica d'arquitectura brutalista. Enrere queda el vell estadi de Les Corts amb la inauguració al 1957 del Camp Nou. Poc a poc es va configurant als confins de la ciutat un barri nou, una ciutat universitària que, travessada en tot moment per la Diagonal, vial que esdevé una de les principals portes d'entrada a la ciutat.

D'ençà als anys seixanta, l'avinguda va incorporant edificis singulars, molts d'ells arquitectures de grans corporacions, que amb les seves siluetes i la seva escala van transformant la Diagonal com un nou centre de negocis per la ciutat. És el cas, per exemple, de les seus de Banca Catalana (Tous i Fargas, 1968), La Caixa (Coderch i Mitjans, 1974), Banco Atlántico (Mitjans, 1967), la reforma de Can Serra (Correa i Milà, 1987) o el complex de l'Illa Diagonal (Moneo i Solà-Morales, 1993).

Un procés similar s'ha anat produint al llarg dels darrers 20 anys a l'extrem oposat de l'avinguda, a la banda del Besòs. Aquí, a partir de l'impuls olímpic que féu de la plaça de les Glòries una de les àrees de nova centralitat de la ciutat, i arran de l'aprovació, uns anys més tard, del Pla 22@, la Diagonal ha arribat finalment al mar. I en el seu camí fins a l'antic Camp de la Bóta, on avui s'estén el Parc del Fòrum, les noves torres d'oficines, els hotels, els parcs d'autor i els gratacels residencials que l'acompanyen des del Poblenou han modificat sensiblement el perfil de la ciutat. L'escala mediterrània i el model tradicional de ciutat compacta que Cerdà havia ideat, donen pas aquí a una nova forma urbana, local i més globalitzada.

Avui, la Diagonal afronta el repte del seu futur, per consolidar-se com a eix estratègic a la ciutat socialment, econòmicament i des de l'òptica de la mobilitat. La crisi econòmica dels darrers anys ha fet tancar desenes d'establiments i el seu tradicional dinamisme s'ha vist notablement afectat. Malgrat tot, l'eix que conforma la Diagonal esdevé avui, un dels trams de passeig i ús esportiu més consolidats de la ciutat per part dels barcelonins, a més d'una vial de referència per a la mobilitat de la ciutat. L'actual reordenació de l'avinguda ofereix una bona ocasió per consolidar aquesta "via transcendental" que Cerdà va traçar fa 150 anys, esdevenint un eix de cohesió social, econòmica i de mobilitat sostenible que de ben segur va imaginar el seu creador.

Carles Serra Hartmann
Arquitecte. Membre d' El globus vermell